

Multireligieus Nederland

Gérard van Tillo

werd geboren in 1937 in Halsteren. Studeerde sociologie. Is hoogleraar godsdienstsociologie aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Publiceerde o.a. 'De kwalitatieve dimensie. Naar een methodologisch perspectief voor de godsdienstsociologie' (1987) en 'Levenskunst in de Bijlmer. Mozaïek van een multiculturele samenleving' (1998).

*Adres: Gouden Leeuw 909,
NL-1103 KV Amsterdam Zuidoost*

Ondanks zijn kleine oppervlakte herbergt Nederland een groot aantal religieuze organisaties. Behalve het christendom in vele variaties zijn er niet alleen de andere wereldgodsdiensten vertegenwoordigd, maar ook allerlei vormen van occultisme en esoterie. De maatschappelijke verschijningsvormen van al deze religieuze tradities variëren van straf georganiseerde kerken tot losse groepen en bewegingen.

Het christendom

Ondanks de om zich heen grijpende secularisatie is Nederland nog steeds een christelijke natie in die zin, dat drievierde van de Nederlandse bevolking het christelijk geloof aanhangt. Wel is er een grote variatie aan christelijke kerken en groeperingen. Zoals in veel Europese landen betreft het belangrijkste onderscheid dat tussen katholieken en protestanten.

Het katholicisme

Het katholicisme is in Nederland in drie verschillende kerkelijke richtingen vertegenwoordigd, namelijk de rooms-katholieken, de oud-katholieken en de oosters-orthodoxen.

Ruim eenderde van de Nederlandse bevolking is rooms-katholiek. De geografische spreiding van de katholieke bevolking is evenwel onevenwichtig. In het Noorden van het land wonen veel minder rooms-katholieken dan in het Zuiden.

Naast de rooms-katholieke kennen we in Nederland de oud-katholieke Kerk. Dit is een verzamelnaam voor kerken die wegens het centralisme van Rome van de rooms-katholieken zijn afgescheiden. De oud-katholieke Kerk in Nederland heeft circa 10.000 leden, verdeeld over 30 parochies, met 3 bisschoppen en ongeveer 30 priesters.

Verder zijn er in Nederland meerdere Orthodoxe Gemeenten, die van Russische oorsprong zijn, en een drietal kloosters waarin orthodoxe monniken verblijven. Ze stammen uit de tijd, waarin Nederland speciale banden met Rusland had, zoals in de periode van tsaar Peter de Grote en tijdens de regering van Willem II, die een gemalin van Russische afkomst had.

Het protestantisme

In Nederland zijn vele protestantse richtingen vertegenwoordigd. De belangrijkste zijn: het calvinisme, het gereformeerd protestantisme, de doopsgezinden en baptisten, de lutheranen, de congregationalisten en de fundamentalistische en de charismatische richting.

De grootste is de Nederlands Hervormde Kerk (NHK), waarbij 14% van de bevolking is aangesloten. De godsdienstigheid binnen deze kerk kent een grote verscheidenheid. Vanouds tekenen zich in deze kerkelijke groepen een viertal stromingen af, die variëren van zeer vrijzinnig tot uiterst orthodox.

Sinds 1976 overlegt de Nederlands Hervormde Kerk met twee protestants-christelijke zusterkerken, namelijk de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk over een hereniging. Het zogenaamde ‘Samen op Weg proces’, dat sinds die tijd op gang is gekomen, bereikt in deze dagen zijn voltooiing, hoewel deze organisaties voorlopig als afzonderlijke kerken zullen blijven bestaan.

Congregationalisme is een van oorsprong radicale beweging die in de zeventiende eeuw opkwam in de Anglicaanse Kerk. Uitgangspunt is de zelfstandige gemeente van gelovigen, die zich vrijwillig hebben aangesloten. In dit type kerken ligt de macht niet bij de synode, maar bij de ambtsdragers als de vertegenwoordigers van de gemeente. Congregationalistische kerken in Nederland zijn de Remonstrante Broederschap, de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland, beide afsplitsingen van NHK, en tenslotte de Doopsgezinde Sociëteit. De organisaties tellen elk zo'n 10 à 15.000 leden.

Een andere belangrijke richting is het gereformeerd protestantisme, vertegenwoordigd in meerdere kerken en groeperingen. Het belangrijkste gereformeerde kerkgenootschap wordt gevormd door de Gereformeerde Kerken in Nederland, waartoe 8% van de bevolking behoort. Dit kerkgenootschap is een samensmelting van twee van de NHK afgescheiden groepen, en heeft ook zelf weer de nodige afscheidingen gekend. Daarnaast zijn er in Nederland nog verschillende andere kerken van gereformeerde snit en een relatief groot aantal gereformeerde gemeenten, die buiten het kerkelijk verband gebleven zijn.

Een derde traditie in het Nederlands protestantisme wordt gevormd door de doopsgezinden en baptisten. De naam ‘doopsgezind’ is afkomstig van de doperse beweging uit de hervormingstijd. Omdat men meende dat de doop de reiniging was van alle aardse zonden, verwierpen ze de kinderdoop en eis-

ten van hun aanhangers de wederdoop. Vandaar hun vroegere naam anabaptisten of wederdopers.

Een verwante groep vormen de baptisten. Dat is een verzamelnaam voor christenen die de kinderdoop verwerpen en voorstander zijn van de doop door onderdompeling. In 1881 verenigden de verschillende gemeenten die deze leer waren toegedaan zich in de Unie van Baptistengemeenten, die nu 80 zelfstandige gemeenten omvat met ruim 12.000 leden en 60 predikanten. Hiernaast bestaat nog een Broederschap van Baptistengemeenten. Een aparte groep vormen de ook in Nederland vertegenwoordigde zevendedagbaptisten. Ze behoren met enkele andere christelijke groeperingen tot de zogenaamde sabbattisten, die op grond van bijbelse overwegingen de zaterdag vieren als de dag des Heren. De grootste groep sabbattisten wordt gevormd door de zevendagadventisten. In Nederland is deze groepering vertegenwoordigd in de Adventskerk, die zo'n 45.000 leden telt.

Een vierde in Nederland vertegenwoordigde protestantse traditie is die van het lutheranisme. Hiervan zijn twee religieuze organisaties vertegenwoordigd, namelijk de Evangelisch-lutherse Kerk en de hieruit voortgekomen Evangelische Broedergemeenten. Deze lutherse kerkorganisaties zijn gegroeid uit de eerste lutherse gemeenten die gesticht werden te Amsterdam door lutheranen die na de val van Antwerpen in 1585, dat toen veroverd werd door de Spanjaarden, naar de republiek der Zeven Verenigde Nederlanden vluchtten en met een aantal Duitse en Scandinavische lutheranen een lutherse kerk vormden te Amsterdam. De kerk telt 62 gemeenten met ongeveer 50 predikanten en 30.000 aanhangers. Een aan het lutheranisme verwant genootschap vormen de Evangelische Broedergemeenten, ook wel Hernhutters, Moravische Broeders of Unitas Fratrum genoemd, waarbij ± 10.000 mensen zijn aangesloten.

Verder zijn er nog een aantal andere kerkgenootschappen in Nederland vertegenwoordigd die onder invloed van methodistische opwekkingsbewegingen voortgekomen zijn uit de Anglicaanse Kerk. Daartoe behoren onder meer de Katholiek Apostolische Kerk, de Broeders van de Vergadering of Vergadering van Gelovigen, ook wel naar de stichter ervan Darbysten genoemd, en het Genootschap der Vrienden, meestal aangeduid als Quakers.

Mede omdat Nederland al lange tijd een immigratieland is geweest, zijn er verschillende kerken van andere nationaliteiten zoals de Gemeente van de Anglicaanse of Episcopale Kerk, de Duitse Evangelische Gemeente te Rotterdam, de Molukse Kerken en het zogenoemde Afro-christendom zoals dat onder meer geïntroduceerd is door de Ghanese bevolkingsgroep. Veel van de in Nederland verblijvende allochtonen hebben zich aangesloten bij fundamentalistische groepen of evangelische-spirituele bewegingen.

Want naast de gevestigde kerken zijn er in Nederland een groot aantal fundamentalistische en revivalistische bewegingen, die voor het grootste deel

afkomstig zijn uit de Verenigde Staten en niet zelden radicaal en sektarisch van aard zijn. Met betrekking tot deze bewegingen wordt wel onderscheid gemaakt tussen oude en nieuwe. Voorbeelden van oude zijn het Leger des Heils, dat in Nederland ongeveer 10.000 leden heeft, de Jehova's Getuigen met alleen al in Nederland 30.000 verkondigers, en de Heiligen van de Laatste Dagen (Mormonen), een genootschap dat hier circa 5000 leden heeft.

Tot de nieuwe worden bewegingen gerekend die in de tweede helft van deze eeuw ontstaan zijn of een sterke opleving hebben doorgemaakt. Voorbeelden zijn de charismatische bewegingen, beter bekend onder de naam 'Pinksterbeweging', die in Nederland bijna 20.000 aanhangers telt, en de evangelisatiebewegingen.

De andere wereldgodsdiensten

Naast het christendom zijn ook de andere wereldgodsdiensten in Nederland vertegenwoordigd. Dat betreft het jodendom, de islam, het hindoeïsme en het boeddhisme.

Het jodendom

De Joodse gemeenschap in Nederland dateert al van het begin van de zeventiende eeuw. De Joden die zich in Nederland hebben gevestigd, zijn in te delen in twee groepen: de Portugese en de Hoogduitse joden. Beide groepen hebben zich voornamelijk gevestigd in Amsterdam, waar vóór de Tweede Wereldoorlog 140.000 joden woonden, wat toen 10% was van de Amsterdamse bevolking. Door twee oorzaken is dit aantal aanzienlijk teruggebracht, namelijk tot ongeveer 20.000 en nog 10.000 elders in het land. Die oorzaken waren de deportaties tijdens de Tweede Wereldoorlog, en het vertrek van joden naar Israël na de oprichting van de staat Israël in 1948.

De islam

De aanwezigheid van de islam in Nederland dateert al van de tweede helft van de negentiende eeuw, hoewel het toen nog slechts om enkele tientallen aanhangers ging. Tot 1960 is dit aantal niet opzienarend gegroeid. In 1960 waren er in Nederland 1400 moslims, die bijna allemaal afkomstig waren uit Indonesië. Dit aantal steeg explosief, toen er vanaf 1962 Turkse en Marokkaanse gastarbeiders naar Nederland kwamen. Tot de dag van vandaag is hun aantal blijven groeien, niet alleen door de komst van nog eens een groot aantal moslims uit Suriname, maar ook door gezinshereniging en het relatief grote kindertal van hier woonachtige moslimgezinnen. In 1990 woonden er in Nederland 437.000 moslims, die behalve uit de bovengenoemde etnische groepen ook bestaan uit enkele duizenden Tunesische, Pakistaanse, Egyptische, Joegoslavische en andere Aziatische en Afrikaanse moslims.

Hindoeïsme

Ook het hindoeïsme is in Nederland vertegenwoordigd met zo'n 85.000 à 90.000 aanhangers. De meeste in Nederland woonachtige hindoes zijn afkomstig uit Suriname, waar zij na de afschaffing van de slavernij in 1863 vanuit het vroegere Brits Indië naar toe waren getrokken om de plantages voor de ondergang te behoeden. Velen van hen besloten naar Nederland te gaan vóórdat Suriname onafhankelijk werd. Het hindoeïsme hier te lande heeft een sterke invloed ondergaan van de westerse Nederlandse cultuur. Niettemin zijn de verschillende richtingen, met name de twee genoemde hoofdstromingen, nog wel te onderscheiden, met eigen tempels en gebedsruimten.

Boeddhisme

Een andere hier vertegenwoordigde wereldgodsdienst is het boeddhisme. De eerste boeddhistische vriendenkring in Nederland werd na de Tweede Wereldoorlog opgericht door mw. M.A. Spruitenber-Dwars. In 1967 kwam voor deze kring het Nederlands Boeddhistisch Centrum in de plaats. In totaal zijn er nu in Nederland 17.000 aanhangers van het boeddhisme, verdeeld over allerlei stromingen. Het grootste deel hiervan zijn Aziaten, ongeveer 12.000. Van de 5.000 autochtone Nederlandse boeddhisten is de helft georganiseerd. De indruk bestaat, dat hun aantal toeneemt, afhankelijk van de mate waarin het boeddhisme zich hier kan aanpassen aan de Europees-westerse cultuur.

Niet-christelijke levensbeschouwelijke bewegingen

Tenslotte zijn er in Nederland een aantal levensbeschouwelijke groepen en bewegingen, die niet op het christendom gebaseerd zijn, maar op één van de andere wereldreligies, of een andere oorsprong hebben. Hoewel elke globale indeling ervan overlappingsen vertoont, zijn de onderlinge overeenkomsten en verschillen enigszins aan te duiden door ze te groeperen in oosterse, occulte en esoterisch bewegingen.

Vanaf de jaren zestig zijn er in Nederland veel Oosterse bewegingen ontstaan, die stammen uit de traditie van het hindoeïsme, het boeddhisme of de islam. Uit het hindoeïsme afkomstige bewegingen zijn de Hare Krishna, die behoort tot de theïstische traditie van het hindoeïsme, Divine Light Mission, waarin de als god beschouwde guru centraal staat als leider en schenker van het spirituele leven, Transcendente Meditatie, waarin het erom gaat door middel van meditatietechnieken zijn wezenskern te leren kennen en ervaren, en de Bhagwanbeweging, die later Rajneesh-beweging is genoemd naar de stichter Bhagwan Sri Rajneesh. Het geheim van het grote succes dat deze beweging destijds had, school hierin, dat in deze leer hindoeïstische filosofie en meditatiemethoden verbonden werden met westerse filosofieën, technieken en psychologie.

Andere uit India afkomstige bewegingen zijn de Brahma Kumari's, gebaseerd op de openbaringen die Lekh Raj in 1937 ontving. Hierin spelen vrouwen een grote rol. Men streeft ernaar, dat de leden de spiritualiteit van het goddelijke in zichzelf leren herkennen. Andere bewegingen in dit kader betreffen de aanhang van Sathya Sai Baba, die bekend geworden is door zijn wonderen en paranormaal optreden, de Health-Happy-Holy beweging die een Sikh-achtergrond heeft en waarin men de religie probeert te verbinden met de trantristische yoga, en de Soefibeweging, een spirituele oriëntatie van Islamitische oorsprong. Bij al deze bewegingen gaat het in Nederland telkens om slechts enkele honderden aanhangers. Hiernaast zijn er nog een aantal kleinere boeddhistische groepen, met name afkomstig uit Tibet.

Esoterische groepen kennen een geheime leer die veelal afwijkt van de opvattingen van de gangbare religie. Soms spreekt men ook van occulte bewegingen. Wat ze in ieder geval gemeen hebben is de verborgen kennis of het geheim. In Nederland komen een viertal stromingen voor, namelijk de theosofisch-antroposofische esoterie, het spiritisme, geheime genootschappen zoals Vrijmetselaars en de Rozenkruisers en new age.

Het tijdperk van Aquarius

New age is de verzamelnaam voor een groot aantal religieuze en levensbeschouwelijke groepen en richtingen die in sommige opzichten bepaalde kenmerken gemeenschappelijk hebben. In de New Age Beweging zien we de ideeën en opvattingen van een aantal stromingen, vooral uit de jaren zestig, samenvloeien. Men moet dan denken aan de oudere ecologische beweging met haar 'terug naar de natuur' en streven naar een natuurlijke manier van leven, de genoemde esoterische en occulte stromingen, de alternatieve subcultuur van de hippies van destijds met hun nadruk op *love, peace*, bewustzijnsverruiming, psychedelische drugs en gemeenschapsgevoel. In dit kader passen ook de transpersoonlijke psychologie en de uit Amerika afkomstige *Human Potential Movement* met nadruk op therapie, het ontwikkelen van het zelf, werken aan innerlijke groei en het bereiken van verlichting. Ook wordt er wel de vrouwenspiritualiteit bij gerekend, in Amerika bekend als de Goddess Movement. Verder zitten er elementen in van de oude natuurgodsdiensten zoals hekserij en andere occulte rituelen.

Als de bijbel van new age geldt Marilyn Fergusons *The Aquarian Conspiracy* uit 1980, waarin zij aangeeft hoe op veel levensterreinen van een nieuw bewustzijn wordt uitgegaan, wat wijst op de komst van het Aquariustijdperk. Volgens bepaalde astrologische berekeningen komt de aarde na 2000 jaar onder invloed gestaan te hebben van het sterrenbeeld van de vissen, dan onder invloed van de Waterman of Aquarius. Dit Aquariustijdperk nu is de nieuwe tijd, de new age, die vraagt om een nieuwtijdsdenken om zich daarop voor te bereiden.

De belangrijkste kenmerken van dat nieuwtijdsdenken zijn harmonie, eenheid en heelheid, de idee dat we putten uit een oerenergie die moet leiden tot een totale ontplooiing van de werkelijkheid, het idee dat de werkelijkheid materieel en spiritueel een ontwikkelingsproces doormaakt dat via reïncarnatie de totaliteit van het leven op aarde omvat, een nieuw en verruimd kosmisch en planetair bewustzijn, dat mede aanspoort tot ecologische verantwoordelijkheid, en het idee van zelfverwerkelijking, met name door in zichzelf het goddelijke te ontdekken en vrij te maken.

De new age beweging dient zich in Nederland vooral aan in een zee van literatuur en cursussen, therapieën, rituelen en oefeningen die dikwijls een sterk commercieel karakter hebben. Maar de beweging kent ook echte gelovigen, die er nieuwe inzichten en inspiratie uit putten op religieus gebied, en met name zoeken naar het goddelijke principe dat onder alle wereldgodsdiensten verborgen zou liggen.

Voor elk wat wils

Uit een onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau in 1994 bleek, dat de meeste Nederlanders van de belangrijkste richtingen binnen new age op de hoogte zijn. De percentages van degenen die er ook in geloven zijn echter aanzienlijk kleiner, gemiddeld $\pm 25\%$. Nog een kleiner aantal mensen verbindt er ook gedragsconsequenties aan in de zin, dat men lid is van bepaalde groepen of zich daadwerkelijk met één of meer new age praktijken bezighoudt (11%).

Deze oriëntatie op new age komt in Nederland het meest voor onder hoger opgeleiden, onder de hogere inkomenscategorieën, degenen die links staan van het politieke spectrum en bijvoorbeeld belang hechten aan ecologie, en onder de naoorlogse generatie. Het gaat daarbij vooral om mensen die tussen geloof en ongeloof in staan zoals kerkverlaters en tweede generatiebuitenkerkelijken. In het algemeen gaat het om mensen die op zoek zijn naar zingeving en een geestelijk onderkomen.

De verklaring voor deze opleving van esoterie lijkt te moeten worden gezocht in een specifieke combinatie van factoren. Dat is op de eerste plaats de teruggang van de christelijk-kerkelijke godsdienstigheid. Daarnaast speelt ook de verandering van de aard van de godsdienstigheid een rol. Onder invloed van processen als verwereldlijking, emancipatie en individualisering verandert de godsdienstigheid van formele en georganiseerde transcendente religie naar een meer individueel gekozen en gevormde spiritualiteit waarin gevoel en ervaring een grote rol spelen en die meer aards georiënteerd is. Het gevarieerde en vrijblijvende new age-aanbod biedt voor elk wat wils en voorziet als zodanig in een behoefte van deze tijd.